

Veszélyes kétarcúság

A vallásosok jelentőségének növekedése
Interjú Ulrich Beck szociológussal

Professzor úr, az aktuális könyvpiacra vetett tekintet a vallási tematika lenyűgöző kínálatát mutatja. A szerzők között újabban biológusok, fizikusok és szociológusok is vannak. Miben látja ennek az okát?

Eddig egyszerűen abból indultunk ki, hogy a több modernitás egyúttal kevesebb vallásosságot jelent. Most megállapítjuk, hogy a jelenség sokkal összetettebb. A vallás olyan jelenség, amely nem hal ki lassanként a modernizációval, hanem új jelentőségre tesz szert. Tételelem szerint most a vallásokból a vallásosságba, vagyis az intézményesített vallások hiteles szabályainak követéséből az inkább szubjektív vallásosságba való átmenetnek a tanúi vagyunk. Ez indokolhatja, miért válnak más tudományágak is érzékenyebbekké a vallási kérdések iránt.

Azt, hogy a szociológia és a természettudományok is foglalkoznak vallási kérdésekkel, maguk e tudományok kezdeményezik, vagy azokra a vitákra adott válaszokról van szó, amelyek a teológiában és a vallástudományokban folynak?

Az európai országokban, eltérő mértékben bár, de az istentiszteletek látogatásának erős visszaesését figyelhetjük meg. Szinte a templomba járás összeomlásáról lehet beszélni. Aki egyedül erre összpontosít, az elől rejtve marad, hogy ezzel párhuzamosan a keresztény hit terjesztésének egyik legnagyobb sikertörténetét figyelhetjük meg – a kereszténység egész történetét véve tekintetbe! –, mégpedig világszerte. A kereszténység győzedelmes Latin-Amerikában, Afrikába, Ázsiában, s gyakran az olyan nagy népsűrűségű országokban is, mint Kína. Az egyik oldalon tehát szinte a kereszténység „európatlanításáról” beszélhetünk, a másik oldalon viszont a katolicizmus, a fundamentalista pünkösdzizmus és más keresztény vallási mozgalmak világméretű új sikertörténetéről. Ez az egymásba fonódás és egymásmellettség arra kényszerít minket, hogy szociológiailag újra átgondoljuk diagnózisunkat.

Az Istenről és a vallásról Európában heves érzelmekkel zajló vita nem megy-e el a tényleges fejlemények mellett? Ha világméretben gondolkodunk, akkor a hit és Isten kérdése nem is téma?

Először is: valóban Európa-központú vitáról van szó. A kérdés az, hogy mennyiben európai folyamat maga a szekularizáció folyamata is. A végbemenő új keveredések – például az iszlám, de a hinduizmus és a buddhizmus missziós tevékenysége következtében is – azt eredményezik, hogy a vallások kioldódnak eredeti összefüggésükből. Új viszonyulást kell kialakítani egymással kapcsolatban, és újra

kell tájékozódniuk. A különböző istenelképzések egymásnak ütköznek, és éppen monoteizmusukat és abszolutizmusukat éri kihívás. Ez új helyzetet teremt: a különböző vallások igazságigényének és istenelképzéseinek versengése már önmagában véve is létrehozza azt a kényszert, hogy igazolniuk kell magukat a többi vallással szemben, és talán azt a kényszert is, hogy magukévá tegyék a többiek nézőpontját, és újratájékozzanak.

Lehet, hogy a kereszténység „európatlanodásának” egyúttal Európa kereszténytelenedése is következménye lesz?

Két fejleményt tudok elképzelni. Vegyük példának a katolikus egyházat, mivel az evangélikus egyház lényegesen sokfélebb, és nehezebben lehet közös nevezőre hozni. A katolikus egyházban viszonylag erős az ellentét az új áramlatok iránt igen nyitott laikus képviselők, illetve a hagyományt védő egyházi szervezetek között. Előfordulhat, hogy az Európán kívüli színes egyház a keresztény hit viszonylagossá válását eredményezi Európában. Ily módon az Európán kívüli dominanciának egyfelől az lehet a következménye Európában, hogy a hagyományos kereszténység felbomlik, ugyanakkor viszont új alapokon felértékelődik a vallás. De az is előfordulhat, hogy Európában összességében csökken az egyház iránti érdeklődés, és még jobban megerősödik a szubjektív vallásosság kívándorlása az egyházakból.

Mi a magyarázata annak a felvilágosult európai nézőpontból nehezen érthető vonzerőnek, amelyet az önmagában véve is ellentmondásos és jórészt irracionális keresztény vallás gyakorol Afrika, Ázsia és Latin-Amerika népeire?

Tényleg meglepő, hogy éppen ezek a népek, amelyeket a nyugati gyarmatosítás leigázott, és saját bőrükön tapasztalták a keresztény vallás ellentmondásosságát, most a gyarmatosítás utáni korban elkezdnek megnyitni a kereszténység számára – mégpedig önkéntes alapon. Ennek egyik oka az lehet, hogy a kereszténység, és különösen a katolicizmus másképp lép fel Afrikában és Latin-Amerikában, mint Európában, ami azt jelenti, hogy erőteljeseb-

ben szóba áll a helyi kultúrákkal, nem rekeszti ki azokat, hanem együttműködésre szólítja fel őket. Másfelől a protestantizmus mindenekelőtt a fundamentalista pünkösdizmus alakjában hódítja meg Dél-Amerikát. A hit, a gazdasági siker, a társadalmi felelősség, egy adag emancipáció, a nemzetközi keretek közötti mozgékonyaság nagyon elbűvöli az alsó középosztályba tartozó, elbizonytalanodott embereket, és nyitottá teszi őket olyan konzervatív, szigorú hitszabályok iránt, amelyek fogódzót nyújtanak nekik. Ez a receptúra igen csábító Latin-Amerikában és Afrikában egyaránt, s ennek megfelelően sikeres is.

Más világvallások is hatalmas ébredést élnek meg: különösképpen az iszlám, a buddhizmus és a hinduizmus. Az „ébredéseknek” ez az egyidejűsége újszerű jelenség?

A nagy vallások új módon használják ki a globalizációs feltételeket missziós terjeszkedésük érdekében, azzal a következménnyel, hogy a legkülönbözőbb vallási kínálatok immár a világ minden pontján jelen vannak. Ez történelmileg új helyzet. A vallási hagyományok és jelképrendszerek versengő viszonyba lépnek egymással, és ezáltal az is kikényszerítik, hogy az emberek foglalkozzanak velük. A különböző igazságigények és egyetemességek éppúgy összehatalmazzák, mint az idegen sztereotípiák. A helyi események az egész világra kisugároznak, mint például a dániai karikatúra-vita. Ez azt jelenti, hogy a vallási hagyományok összeütközése mindenütt megvalósul, és ezt többé nem lehet minden további nélkül feltartóztatni vagy területileg kizárni. Ez az új helyzet nemcsak a teológiai „örökbirtokokat”, az egyetemeket és főiskolákat hatja át, hanem valamennyiünk hétköznapjait is. Hirtelen mindenki azzal a felhívással találkozik, hogy különböző vallásokat vegyen tudomásul, esetleg kísérletezzon is velük, újfajta kereső magatartást alakítson ki. Talán még az is lehetséges, hogy a különböző vallások új keveréke kezd kialakulni.

Ezáltal belépünk „a világvallások globalizációjának” történelmi szakaszába?

Valóban lehet így látni a dolgot. Mindazonáltal a vallástörténet azt mutatja, hogy ez egyáltalán nem olyan új folyamat a vallások számára, hiszen azok eredetüknél fogva „globalizációra” készültek, abban az értelemben, hogy a misszió része volt programjuknak. Például a kereszténység és a keresztény tanítás terjesztése, tehát a misszió egyetemesen alkot, legalábbis Pál szavai szerint, aki azt mondja: Menjete ki a világba, misszionáljátok a világot, hódítsátok meg a világot – s ezzel helyi szektából globális mozgalommá tette a kereszténységet. Az összetartozás ezen az egyszerű tételre nyugszik: „Hiszek!”, vagyis a hit közös voltában gyökerezik. Ez a közösség legyőzi az etnikai különbségeket, a nemzeti határokat és még a hierarchikus határokat is. Tehát egy világtársadalmi távlat szolgál a vallások alapjául – ez bennük az elbűvölő! –, ám ugyanakkor eleve hajlanak egy újfajta, fundamentalista megosztásra. A hit követelménye ugyanis két táborra osztja a hívőket: „helyesen hívőkre” és „helytelenül hívőkre”. Vagyis ugyanaz az elv, amely úgyszólván új társadalmat és közösséget teremt, kettéhasítja a világot – azokra, akik „méltóak” és „Isten kegyelmének birtokában” vannak, és azokra, akik nincsenek, s akiket talán „sátániakként” vagy bárhogyan másképp „nem emberiekként” határoznak meg. A növekvő globalizálódás következtében ma a világ minden pontján szembesülünk a világvallások e radikális kétarcúságával.

Milyen szerepet játszik ebben egyfelől az a készség a békére, másfelől az az képesség erőszakra, amely lényegük-nél fogva benne rejlik a világvallásokban?

Egyrészt valóban megvan bennünk a képesség arra, hogy meghaladva a hátrányos megkülönböztetés, a türelmetlenség és a kirekesztés társadalmi határait, ne csupán hirdessük a hitet másoknak – a keresztény egyház konkrét feladataként –, hanem gyakoroljuk is. Hogy csak egyetlen példát ragadjunk ki konkrét jelenünkben: az illegális elvándorlók támogatása templomi menedéknyújtással. Másrészt szintén egész történelmünkön át jellemzett minket, hogy radikálisan elítéltük a másképpen hívőket, akár az eretnekeket saját sorainkban, akár más vallások híveit, akiktől egyszerűen megtagadtuk az „igaz hitet”, istenképességük és az igazság felismerésére való képességük elismerését, de legalábbis erősen viszonylagossá tettük mindezt. Az, hogy a római katolicizmus „az egyetlen igaz vallás”, és ennél fogva „az egyetlen helyes vallás”, változatlanul alapeleme a katolikus dogmatikának. [...]

Azt képviseli-e Ön, hogy a nyugati társadalmakban az istenkép alapvető változása van folyamatban?

Feltételezésem szerint pontosan ez történik abban a látásmódban, amely változásban, amely a vallástól a vallásosság felé tart, vagyis abban, hogy az emberek kivándorolnak a szervezett vallási közösségek hitének tekintélyéből, s a saját magának vallást barkácsoló egyén tekintélye felé haladnak. Ebben benne van annak a lehetősége, hogy igen intim kapcsolatba kerüljenek Istennel, ami természetesen mindig benne rejlett az egyházon belüli létben is, de most, amikor a modernitás sok területen bizonytalanságot kelt, újfajta vonzerőt gyakorol. És ez teremti meg annak a lehetőségét, hogy az emberek különféle vallási hagyományokat kössenek össze saját tapasztalataikkal. [...]

Az Ön hitvallása így hangzik: Igazság helyett béke! Milyen esélyt lát ennek a megvalósulására?

A világvallások erőszakra hajlása ahhoz az egyetemességre törő igazságigényhez kötődik, amellyel a vallások egymáshoz közelednek. Vagyis az a kérdés, hogy mennyire sikerül megfékezni ezt az igazságigényt, kulcskérdés. Többé nem várhatjuk el csupán az államtól, hogy ezzel a kérdéssel foglalkozzék, mivel globális síkon az állam nem az egyetlen kulcsszereplő. Ma maguknak a vallásoknak kell megtanulniuk békésen viselkedniük, oly módon, hogy korlátozzák és civilizálják saját igazságigényüket.

Szerény javaslatom szerint most nem azt kell mondanunk, hogy „valamennyien eskü alatt lemondunk az áthagyományozott igazságról”, mert ezt valószínűleg nem lehet megkívánni. De mondjuk azt: Formálisan és informálisan is sokrétűbben bánunk az igazság igényével; kialakítunk egy olyan síkot, amelyen ez az igény szerepet játszik, egy másik síkot, amelyen viszont létrehozunk a tolerancia gyakorlatát, és amelyen újonnan megnyílunk a másik felé, s amelyen talán még az egymással való kapcsolat formáját is megtaláljuk, amint ezt Gandhi példáján is láthatjuk. Gandhi nem Indiában jutott el a hinduizmushoz, nem is hinduista iratok olvasása által, hanem Londonban, azáltal, hogy nyugati barátai, akik lelkesedtek a hinduizmusért, felnyitották a szemét. Tehát mások szemével ismerte meg saját vallását, egyfajta módszertani megtérés révén. Nyilvánvalóan lehetőség van arra, hogy éppen a vallások kölcsönös viszonyában aktivizáljuk és tegyük eleve néni saját önazonosságunkat.

Adalbert Reif

Forrás: Publik-Forum, 2008/17

ELŐFIZETÉS!

Tisztelettel kérjük olvasóinkat, hogy legkésőbb **2009. február 28-ig** újítsák meg előfizetésüket. Az egyes számok ára 225,- Ft, tehát az éves előfizetés **1350,- Ft**, illetve annak, aki postán kéri, a *postaköltséggel együtt 2000,- Ft*.

Többlétfizetéseket és adományokat ezután is szívesen elfogadunk.

Kérjük, hogy az utalvány címzésében Kovács László és az „Érted vagyok” nevét egyaránt tüntessék föl.